

Befejezésül Gál Sándor ünnepi köszöntőjének részlete jelezze számunkra e fáradozás értelmét.

„(...) anyanyelvünk erejével minden szellemi érték birtokba vehető és tovább adható, ... benne és általa megújulhatunk és felemelkedhetünk” (61).

Nagy Éva

Petőfi S. János—Benkes Zsuzsa: Elkallódni megkerülni. Versek kreatív megközelítése szövegtani keretben
Országos Továbbképző, Taneszközfejlesztő és Értékesítő Vállalat, Veszprém, 1992. 374 p.

A jelenlegi helyzetben, amikor egyre intenzívebb az érdeklődés mind a szövegkutatással, mind pedig a nyelvi-irodalmi nevelés korszerűsítésével kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdések iránt, várakozással vesszük kézbe Petőfi S. János és Benkes Zsuzsa könyvét, amely bevezet bennünket egy új szövegkonceptió, a szemiotikai textológia szemléletmódjába, elméletébe és elemzési gyakorlatába.

Szépirodalmi szövegek különböző megközelítései, gyakran újraalkotása során rajzolódik ki a könyv lapjain a multimediális, de dominánsan verbális humán kommunikáció modellje, miközben egyre nyilvánvalóbbá válik előttünk, hogy a szövegek nem a nyelvi rendszer elemei, hanem a nyelvhasználatéi, hogy az eddigieknél sokkal nagyobb súlyt kell helyezni a paraverbális és a nem verbális elemek funkciójára, hogy minden interpretáció kölcsönhatás eredménye: az interpretálandó verbális objektum és az interpretátor interakciójává és így tovább. A fent kiemelt gondolatokkal összefüggésben már az *Előszó*ban megfogalmazzák a szerzők: „(...) az idő megérett arra, hogy a költészet nyelvi és nem nyelvi vonatkozásait egyazon elmélet kereteiben vizsgáljuk (...) Meggyőződésünk továbbá, hogy nemcsak az irodalomtörténetileg helyesnek tartható versinterpretáció létrehozása a költészettel való iskolai vagy nem iskolai foglalkozás egyetlen célja, hanem személyes jellegű is (...) végül meggyőződésünk, hogy az olvasás, befogadás intenzívebbé tétele érdekében az eddig alig, vagy csak elenyésző mértékben használt módszereket is igénybe szabad és kell is vennünk.” (6.)

A három fő részből álló könyv — miként alcíme is mutatja — költői alkotások interpretatív megközelítésének kérdéseivel foglalkozik. Az első fejezet (*A versek és megközelítéseik*) Nemes Nagy Ágnes két versmeghatározási kísérletét veszi vizsgálat alá, s ennek nyomán egy olyan fogalomrendszer bontakozik ki, melynek elemeire minden versekkel foglalkozó elméletnek szüksége lehet, s amelyhez meglehetősen közel áll a szemiotikai textológia fogalomrendszere.

A költő-esztéta gondolatainak kíséretében körvonalazzák a szerzők a költői művek két megközelítési módját: a dominánsan analitikus és a dominánsan szintetikus interpretációt (a könyv célja főként az utóbbi tárgyalása). A versekhez való közelítés e két útját természetesen nem szabad szigorúan elkülönítenünk egymástól: a dominánsan szintetikus (más szóval kreatív—produktív) megközelítési módot nem a dominánsan analitikus (más szóval analitikus—kreatív) helyett, hanem annak kiegészítéseként javasolják. A két interpretációtípus különbsége abban van, hogy míg az analitikus—kreatív megközelítésnél az interpretálandó szöveg vehikultima a vele való foglalkozás kezdetétől az interpretátorok rendelkezésére áll, s az interpretatív műveleteket közvetlenül

ezen a vehikulumon hajt(hat)ják végre, addig a kreatív—produktív megközelítésnél az interpretálandó szöveg nem áll kezdettől fogva a verssel foglalkozók rendelkezésére, hanem először „ujjgyakorlatokat” végeznek a későbbi analitikus interpretáció megkönnyítése érdekében.

A kreatív—produktív megközelítési módnak három fő típusát különböztetjük meg: (1) egy vers anticipatorikus megközelítése, (2) az adott verssel analóg vers létrehozása, (3) versek szabad létrehozása. Az ilyen jellegű versfeldolgozások nemcsak érdekesek és gondolkodtatók, hanem igen hasznosak, fokozzák azt az örömet, amit az irodalommal való foglalkozás jelent, táplálják a tanulóknál a nyelvi kreativitásukba vetett hitet, növelik a nyelv használatával kapcsolatos érzékenységet, erősítik a költői kompozícióelvek felismerésének képességét, mélyítik az egyes szerzők céljának és szemléletmódjának megismerésére irányuló készséget, fejlesztik az olvasástechnikát és a helyesírást stb. (vö. 20).

Az első fejezetet — Nemes Nagy Ágnes *A formátlan* című versének kommentálásával — az analitikus—kreatív és a kreatív—produktív interpretációnak egyaránt alapját képező szemiotikai textológia fogalomrendszerének felvázolása zárja. E fogalomrendszer alkalmas arra, hogy (1) nyelvészeti és nem nyelvészeti szempontokat egyesítve egységes kerettel szolgáljon a megválaszolandó kérdésekhez, akármelyik megközelítési móddal kívánunk is közelíteni a versekhez, (2) terminusai megóvják használóikat attól, hogy azokhoz — akaratlanul és észrevétlenül — félrevezető következtetéseket társítsanak, (3) költői és nem költői szövegek formai és szemantikai felépítéselemzése, valamint jelentésinterpretációja hatékony eszközeként működjék.

Ha az elméleti keret megismerése további kérdéseket vet föl az olvasóban a szemiotikai szövegtan fogalmi apparátusával kapcsolatban, a könyv második fejezete (*A vers mint többszörösen összetett felépítésű jelviszony*) ezeket sem hagyja megválaszolatlanul. A szerzők ugyanis egy lexikonszerű útikalauzt bocsátanak rendelkezésére, mellyel egyrészt a modell terminusainak ismeretét, másrészt a modell látásmódját kívánják elmélyíteni. Az egyes — már megismert és/vagy itt bevezetett és értelmezett — fogalmak szócikkjeinek áttekinthető elrendezése lehetővé teszi, hogy az olvasó könnyen és gyorsan rátaláljon az őt aktuálisan foglalkoztató terminusokra, illetve az azokat megvilágító példákra. A szerzők a fogalmakhoz — könnyebb megragadásuk érdekében — ikonikus szimbólumokat is hozzárendeltek.

A második fejezet következő részében Petőfi S. János és Benkes Zsuzsa nyolc vershez (Weöres Sándor: *Kockajáték*, Nagy László: *Árvácska sírverse*, Tamkó Sirató Károly: *Székiáltó*, Fábíán István: *én innét ki nem találok*, Pilinszky János: *Őszi vázlat*, Áprily Lajos: *Ködös évszak előtt*, Nemes Nagy Ágnes: *Nyári rajz*, Rákos Sándor: *Olyan szép, olyan gyönyörű szép*) fűz analitikus interpretatív megjegyzéseket. A versek analitikus—kreatív kommentálása közben még egyszer összefoglalják az alkotás és a befogadás főbb állomásait, újra hangsúlyozva, hogy egy szöveg csupán potenciális jelentéshordozó: szövegelemzéskor voltaképpen egy lehetséges organizációt rendelünk hozzá (saját relevanciafelfogásunknak megfelelően).

E megjegyzések, kommentárok bevezetésül szolgálnak a következő fejezethez (*A vers „jelölő—jelölt” szerkezetének kreatív—produktív megközelítése*), amely a fenti versekre vonatkozóan zömmel tanulókkal elvégzetett kreatív—produktív gyakorlatok eredményeit mutatja be. A szerzők a gyakorlatokat a „jelölő—jelölt” viszony négy fő összetevője (a versek fizikai manifestációja, formai felépítése, nyelvi—szemantikai felépítése, valamint a versekben kifejezésre jutó tényállás-konfigurációk) köré csoportosítva demonstrálják. Sokoldalú szemléltetésük érdekében két versen valamennyi

gyakorlatot elvégeztettek, s az ezekből leszűrt tapasztalatok kiegészítéseképpen minden témakörben egy-egy további vers feldolgozására kerül sor.

Az egyes témakörök azonos metodikai felépítésűek: a gyakorlatok bemutatása minden esetben a „jelviszony” szóban forgó összetevőjének rövid leírásával és a vele kapcsolatos feladatok céljának rövid elemzésével kezdődik, majd a kísérlet eredményeinek leírása és kommentálása következik, végül ötleteket kapunk további feladatok elvégzésére. A fejezet végén a kreatív—produktív versmegközelítési mód komplexebb, több kreatív művet egyidejű elvégzését igénylő típusára találunk példákat.

A könyv *Utószavában* néhány összefoglaló megjegyzést tesznek a szerzők, továbbá felvázolják módszerük finomításának lehetséges irányait, rávilágítva arra, amit a szemiotikai textológia a továbbiakban nyújthat mind a kreatív—produktív, mind az analitikus—kreatív versmegközelítést illetően.

S ha az olvasó egyetért ezzel a módszerrel, ha kedve támad arra, hogy akár az oktatásban, akár 'csak' társas szórakozásként kipróbálja, a szerzők nem hagyják magára. A könyv végén álló *Antológiában* tizenöt költő negyvenöt versét gyűjtötték össze — mintegy ajánlatképpen — kreatív—produktív gyakorlatok végzésére, végeztetésére. A gyakorlatok mindegyike ugyan nem végezhető el valamennyi verssel, de az antológia használójának munkáját megkönnyíti, hogy a versek mellett ott találja a feldolgozásukhoz javasolt gyakorlattípusok azonosító számát.

A könyvet az alkalmazott terminus technicusok alfabetikus jegyzéke, az *Index* zárja, megkönnyítve a kulcsfogalmak visszakeresését. A további tájékozódást az egyes fejezetek végén álló bibliográfiai ajánlás segíti.

Kiss Andrea

Irodalom

Vass László, *Nyr.* 116. (1992.) 4. 474—476.

Rácz Endre: Mondatgrammatika és szöveggrammatika

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének kiadványa, *Linguistica — Series C — Relations*, 6. Budapest, 1992. 15 p.

Rácz Endre tanulmánya kiválóan szemlélteti a tudományfejlődés egyik formációját, amelyben rég ismert tények összekapcsolásával a kutató új, speciális jegyet ismer fel. Az egyéni érdem szempontjából persze nem mellékes, hogy felismerése váltja-e majd ki az addig fel sem tett kérdést, vagy pedig már a válasz keresése vezette őt el a rég ismert tények új összekapcsolásához. Ilyen értelemben az érdem Rácz Endréé, de még előtte is a magyar nyelv, amely a mennyiségjelzős főnév és a gyűjtőnév mellett alaki egyeztetést ír elő a mondategységben (pl. *Sok fiú jött.*); ha viszont „az efféle szerkezetű mondatok egy újabb mondat kapcsolódik (vagyis az addigi önálló mondat egy szöveg részévé válik — B. I.), amelybe implicit alanyként az előző mondat alanya értendő, érvénybe lép az értelmi egyeztetés (*Sok fiú jött ki a pályára. Megnézték a mérkőzést*)” (2).

E kétféle, vagyis az alaki, valamint az értelmi egyeztetés a magyar gram-